

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 343.985

Є. Л. ГАЛАГУРЯ,

*ад'юнкта**Харківського національного університету внутрішніх справ*

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА УМИСНИХ ВБИВСТВ ІЗ МОТИВІВ РАСОВОЇ, НАЦІОНАЛЬНОЇ ЧИ РЕЛІГІЙНОЇ НЕТЕРПИМОСТІ

Розглянуто поняття та сутність криміналістичної характеристики умисних вбивств із мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості. Досліджено складові елементи криміналістичної характеристики вчинення таких убивств. Запропоновано авторське визначення поняття криміналістичної характеристики умисних вбивств із мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості.

Ключові слова: *криміналістична характеристика; кримінальне правопорушення; умисне вбивство; мотив расової, національної чи релігійної нетерпимості; жертва злочину.*

Halahuria, Y.L. (2016), "Forensic characteristics of murders by the motives of racial, national or religious intolerance" ["Криміналістична характеристика умисних вбивств із мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості"], *Pravo i Bezpeka*, No. 2, pp. 65–69.

Постановка проблеми. Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя та здоров'я, честь і гідність є найвищою соціальною цінністю. Поглиблення соціально-економічної та політичної кризи в Україні, загострення криміногенної ситуації та незайнятість населення, зокрема молоді, зумовили різке зростання кількості вчинених кримінальних правопорушень, пов'язаних з посяганням на життя та здоров'я особи, а саме умисних убивств з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, що на сучасному етапі становлять велику соціальну небезпеку.

Стан дослідження. Дослідженню проблем теорії криміналістичної характеристики злочинів були присвячені праці О. Я. Баєва, Ю. П. Бєлих, Р. С. Белкіна, О. М. Васильєва, А. Ф. Волобуєва, Л. Я. Драпкіна, О. Н. Колесниченка, В. Я. Колдіна, В. О. Малярвої, Г. А. Матусовського, М. В. Салтєвського, Р. Л. Степанюка, В. В. Тіщенко, С. Н. Чурилова, В. Ю. Шепітька, А. В. Шмоніна та ін. Але на сьогодні в науці недосконало або фрагментарно досліджено питання криміналістичної характеристики умисних вбивств із мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості.

Метою статті є визначення поняття криміналістичної характеристики умисних вбивств із мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості шляхом аналізу наукових підходів та напрацювання пропозицій щодо вдосконалення цього правового інституту.

Виклад основного матеріалу. Характеристика злочину (на сьогодні використовується термін «кримінальне правопорушення») може бути кримінально-правовою, кримінологічною, кримінально-процесуальною, криміналістичною, судово-психологічною та ін. Щодо цих питань В. Д. Ларичев слушно зазначав, що кримінальне право, кримінологія, криміналістика, вивчають ті ж самі явища, зокрема кримінальні правопорушення й осіб, що їх вчинили, але водночас кожна із вищезгаданих наук вивчає ці явища з позиції власних інтересів, під різними кутами зору, залежно від напряму кожної з них [1, с. 14].

Таким чином, можна констатувати, що результат інтеграції наук кримінально-правового циклу – формування загальних характеристик злочинів окремих видів – будується на взаємному зв'язку та взаємному проникненні предметних характеристик злочинів. Практичне використання загальних характеристик злочинів має забезпечувати всебічність розслідування злочинів [2, с. 17].

Відмежовуючи криміналістичну характеристику злочинів від інших характеристик кримінально-правового блоку, слід зазначити, що вона охоплює не тільки систему обставин, а й низку інших чинників (механізм, спосіб, обстановку злочину тощо), що має важливе значення для виявлення, розкриття і розслідування кримінальних правопорушень.

Криміналістична характеристика злочинів, за визначенням А. Ф. Волобуєва є значно ширшою

за кримінально-правову характеристику, оскільки містить опис не лише обставин, що мають значення для правильної кваліфікації, але й більш дрібних деталей їх механізму, що важливо для виявлення та розслідування цих злочинів. У цьому плані треба підкреслити і те, що окремі елементи механізму злочинів, що перебувають у закономірному зв'язку з криміналістичної точки зору, можна характеризувати сумісно [2, с. 18]

На думку І. Ф. Герасимова, криміналістична характеристика є «сукупністю відомостей про такі загальні риси, типові ознаки, обставини та інші характерні риси певного виду (групи) злочинів, які мають організаційне і тактичне значення для розкриття цього виду (групи) злочинів» [3, с. 96], в чим ми погоджуємось. Висловлену думку підтримав і Л. О. Сергєєв, який визначив елементи криміналістичної характеристики як сукупності ознак злочину й відзначив взаємозв'язки між цими елементами [4, с. 4]. Ми також згодні з думкою Р. С. Белкіна, який стосовно природи криміналістичної характеристики злочинів наголосив, що вона «являє собою абстрактне наукове поняття і саме в цій якості вона фігурує в криміналістичній науці» [5, с. 176]. Р. Л. Степанок, визначив поняття криміналістичної характеристики злочинів як окреме криміналістичне вчення і запропонував розуміти під нею окрему наукову теорію як систему наукових положень і практичних рекомендацій з побудови систем криміналістично значущих ознак певних множин злочинів [6, с. 386–387], що ми підтримуємо.

Серед учених існує інша точка зору про те, що криміналістична характеристика – це результат наукового аналізу та узагальнення типових ознак певного виду або роду злочинів. Вона відображає злочин і його складові елементи [7, с. 274].

Криміналістична характеристика є ключовим, відправним моментом для формування методики розслідування; системою відомостей про ознаки злочинів певного виду, яка відображає закономірні зв'язки між ними; описом злочину як реального явища, що має за мету оптимізацію процесу розкриття та розслідування [8]. Як слушно зазначає В. О. Малярова, що стосується теоретичного і практичного значення криміналістичної характеристики злочинів, вона є категорією побудови окремої криміналістичної методики; накопичує, узагальнює і систематизує дані про якісні характеристики й ознаки злочинів і про наявність певних закономірностей; відображає повторність певних властивостей елементів; інтегрує в єдине інформаційне поле

розслідування злочинів різномірні компоненти злочинної діяльності й ознаки, з нею пов'язані; є матеріальною основою криміналістичного аналізу; є своєрідним робочим інструментарієм слідчого [9, с. 76], що ми підтримуємо.

Знання криміналістичної характеристики кримінального правопорушення необхідне слідчому для розробки ефективних та оптимальних методів і засобів розкриття злочинів, особливо умисних вбивств із мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості.

Розглянуті точки зору різних учених щодо поняття криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень свідчать про те, що вона є інформаційною системою, визначається через елементи, а головними елементами є спосіб, механізм та обстановка вчинення злочину, які визначають для слідчого основні шляхи розслідування злочинів, зокрема умисних вбивств з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості.

Передбачене п. 14 ч. 2 ст. 115 Кримінального кодексу [10] України умисне вбивство з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, має місце тоді, коли винний прагне продемонструвати людську неповноцінність потерпілого через належність останнього до конкретної раси, нації (національності) чи етнічної групи або релігійної конфесії (віровчення) та внаслідок цього виявляє своє упереджене, ненависницьке ставлення до нього [11, с. 175], класифікується як особливо тяжкий злочин.

Відповідно до ч. 1. ст. 91 Кримінального процесуального кодексу України у кримінальному провадженні підлягає доказуванню подія кримінального правопорушення, а саме час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення [12], що є основними елементами криміналістичної характеристики будь-якого злочину. Також до елементів криміналістичної характеристики слід додати особу злочинця, жертви та мотивацію дій злочинця.

Відповідно до ст. 18 Кримінального кодексу України, в якому визначено поняття «суб'єкт злочину», таким вважається фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до Кодексу може наставати кримінальна відповідальність [10], а в контексті нашого дослідження – це особа, яка вчинила умисне вбивство з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості. Спеціальним мотивом цього злочину є ненависть до осіб певної расової, національної чи релігійної приналежності. Крім цього, вчинений злочин є виявом антисупільної поведінки особи. Ураховуючи специфічний характер злочинів, що вчиняються з мотивів

расової, національної чи релігійної нетерпимості, а саме вбивства, першочерговими завданнями є встановлення особи, яка його вчинила, та отримання показань свідків, які можуть засвідчити національну належність (расову, релігійну) потерпілого. До групи ризику потерпілих потрапляють особи у віці 20–30 років, головним чином це іноземні студенти.

Криміналістика передусім вивчає «професійні» звички злочинців, які проявляються переважним чином у певних способах і прийомах учинення злочинів, які свідчать на місці вчинення злочину про характерний почерк злочинця – результати кожної злочинної діяльності містять сліди людини, яка їх залишила (П. Д. Біленчук, М. В. Салтєвський). У криміналістиці загальноновизнаним є те, що криміналістичне дослідження особи злочинця слід розуміти як пошук криміналістично значущої інформації про невідомого злочинця та оцінку даних про осіб, котрі потрапили в поле зору кримінального судочинства. Перша група відомостей містить дані про особу невідомого злочинця на основі залишених ним слідів як на місці події та в пам'яті свідків, так і за іншими джерелами з метою встановлення напрямку і прийомів його розшуку та затримання. Така інформація дає уявлення про загальні ознаки певної групи осіб, серед яких може бути і злочинець. Друга група даних об'єднує інформацію, отриману за допомогою вивчення особи затриманого підозрюваного чи обвинуваченого з метою вичерпної криміналістичної оцінки особи – суб'єкта злочину. З цією метою збирають відомості не тільки про ціннісні орієнтації й особливості антисуспільних поглядів, але й характерну інформацію про особу суб'єкта злочину, його зв'язки, особливості поведінки до, під час і після вчинення злочину, що може допомогти слідчому чи оперативному працівнику встановити зі злочинцем необхідний психологічний контакт, отримати правдиві відомості, а також обрати найбільш дієві способи профілактичного впливу на нього [13].

Аналіз практики показує, що ретельне вивчення індивідуальних психологічних особливостей особи, яка вчинила злочин, є однією з обов'язкових умов забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду цієї категорії справ. Установлення кримінологічної характеристики особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, а саме умисне вбивство з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, має важливе значення для попередження такої категорії злочинів та їх успішного розкриття.

Для кваліфікації злочину за п. 14 ч. 2 ст. 115 Кримінального кодексу України необхідно встановити конкретний спеціальний мотив, що може поєднуватися з іншими спонуками (помста, корисливість, хуліганські мотиви) і водночас має серед них домінувати (прагнення винної особи вчинити фізичну розправу з потерпілим у зв'язку з його расовою чи національною приналежністю або релігійними переконаннями й тим самим принизити честь і гідність певної раси, нації або конфесії). До цього також належать бажання спровокувати або розпалити національну, расову чи релігійну ворожнечу та ненависть, продемонструвати шовіністичний світогляд або ксенофобію щодо всіх інших чи конкретних груп людей (наприклад, викликати шляхом умисного вбивства загострення міжнаціональних чи міжконфесійних стосунків, масові заворушення та ін.). Це може бути також помста потерпілому за його незгоду підтримати націоналістичну або релігійну дискримінацію. Умисне вбивство з мотивів релігійної нетерпимості, як правило, передбачає міжособистісні неприязні стосунки, зумовлені непримиримістю до представників іншої конфесії (цей вид умисного вбивства може поєднувати в собі елементи національної та расової нетерпимості). Релігійна ненависть може стати мотивом до вчинення умисного вбивства особи, що не сповідує жодної релігії, а також атеїста [14].

У ч. 2 ст. 24 Конституції України визначено, що не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками [15]. Як показує слідча практика, кримінальні провадження, що були порушені за фактом учинення умисного вбивства з мотиву расової, національної чи релігійної нетерпимості, мають досить складну доказову базу як елемент предмета науки криміналістики. Для здійснення ефективної слідчої діяльності щодо розкриття умисних вбивств із мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості необхідно враховувати криміналістичну характеристику цього виду злочину.

Висновок. На нашу думку, під криміналістичною характеристикою умисних вбивств із мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості слід розуміти відомості про обставини, особистість суб'єкта злочину, спосіб, механізм, місце й час учинення цього виду злочину та про забезпечення їх ефективного використання для вирішення стратегічних і тактичних завдань досудового розслідування.

Список використаних джерел

1. Ларичев В. Д. Оперативно-розыскная характеристика экономических преступлений: понятие и содержание / В. Д. Ларичев // Оперативник (сыщик). – 2009. – № 1 (18). – С. 11–16.
2. Волобуєв А. Ф. Проблеми методики розслідування розкрадань майна у сфері підприємництва / А. Ф. Волобуєв. – Харків : Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. – 272 с.
3. Герасимов И. Ф. Криминалистические характеристики преступлений в методикерасследования / И. Ф. Герасимов // Методика расследования преступлений. Общие положения : материалы науч.-практ. конф., Одесса, ноябрь, 1976 г. – М., 1976. – С. 94–96.
4. Сергеев Л. А. Расследование и предупреждение хищений, совершаемых при производстве строительных работ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Сергеев Л. А. – М., 1966. – 16 с.
5. Белкин Р. С. Курс криминалистики : учеб. пособие для вузов / Р. С. Белкин. – 3-е изд., доп. – М. : Закон и право ; Юнити-Дана, 2001. – 837 с.
6. Степанюк Р. Л. Сутність і практичне значення криміналістичної характеристики злочинів [Електронний ресурс] / Р. Л. Степанюк // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 5. – С. 386–388. – Режим доступу: http://www.pap.in.ua/5_2014/117.pdf.
7. Криміналістика : [підручник] / [В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.] ; за ред. В. Ю. Шепітька. – 4-те вид., перероб. і допов. – Харків : Право, 2008. – 464 с.
8. Герасимов С. И. Концептуальные основы и научно-практические проблемы предупреждения преступности / С. И. Герасимов // Правоведение. – 2002. – № 5. – С. 17–18.
9. Малярова В. О. Розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків: теорія та практика : [монографія] / В. О. Малярова ; за ред. С. М. Гусарова. – Харків : Діса плюс, 2013. – 422 с.
10. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс] // Кодекси України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
11. Савченко А. В. Вплив мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості на кваліфікацію злочинів / А. В. Савченко // Вісник Академії адвокатури України. – 2010. – № 1 (17). – С. 174–177.
12. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. С. Шумила. – Київ : Юстініан, 2012. – 1224 с.
13. Криміналістика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1966032151600/pravo/struktura_okremih_kriminalistichnih_metodik.
14. Кримінальне право України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/12461220/pravo/umisne_vbivstvo.
15. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

Надійшла до редколегії 11.05.2016

ГАЛАГУРЯ Е. Л. КРИМИНАЛИСТИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА УМЫШЛЕННЫХ УБИЙСТВ ПО МОТИВАМ РАСОВОЙ, НАЦИОНАЛЬНОЙ ИЛИ РЕЛИГИОЗНОЙ НЕТЕРПИМОСТИ

Рассмотрены понятие и сущность криминалистической характеристики умышленных убийств по мотивам расовой, национальной или религиозной нетерпимости. Исследованы составляющие элементы криминалистической характеристики совершения таких убийств. Предложено авторское определение понятия криминалистической характеристики умышленных убийств по мотивам расовой, национальной или религиозной нетерпимости.

Ключевые слова: криминалистическая характеристика; уголовное правонарушение; умышленное убийство; мотив расовой, национальной или религиозной нетерпимости; жертва преступления.

HALAHURIA Y. L. FORENSIC CHARACTERISTICS OF MURDERS BY THE MOTIVES OF RACIAL, NATIONAL OR RELIGIOUS INTOLERANCE

Forensics – is an applied legal science that studies the laws of preparation, commission and solving a crime, the origin and existence of its traces, collection, research, evaluation and use of evidence, as well as develops a system of special techniques, methods and means based on the cognition of these laws and used during the preliminary investigation for the prevention, detection and investigation of crimes and during criminal proceedings in a court.

Forensic characteristics are considered as a separate scientific theory and system of scientific provisions and practical recommendations on constructing the system of forensic significant features of certain sets of crimes, and it is important for the identification, detection and investigation of criminal offenses.

One of the elements of forensic characteristics is to study individual psychological characteristics of a person who has committed a crime, which is an obligatory prerequisite to ensure rapid, complete and impartial investigation of crimes, including murders of racial, national or religious intolerance.

Besides, establishment of forensic characteristics of a person who has committed a criminal offense is essential to prevent this category of crimes and their successful solving. According to the investigative practice, criminal proceedings started by the fact of commission of a murder with the motives of racial, national or religious intolerance have fairly complex evidence base, and for effective investigation activities on solving this category of proceedings an investigator should consider forensic characteristics.

The author has concluded that under forensic characteristics of murders with the motives of racial, national or religious intolerance we should understand information about the circumstances, the personality of a perpetrator, method, mechanism, place and time of the commission of this type of a crime and to ensure their effective use in solving the strategic and tactical tasks of pre-trial investigation.

Keywords: forensic characteristics; criminal offense; murder; motive for racial, national or religious intolerance; victim of a crime.

УДК 343

Є. О. ГЛАДКОВА,

кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності
Харківського національного університету внутрішніх справ;

Н. Ю. ЦВІРКУН,

кандидат юридичних наук,
викладач кафедри кримінального права та кримінології
факультету № 1 (слідства)
Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОЗНАК СКЛАДУ ЗЛОЧИННОГО БЕЗГОСПОДАРСЬКОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ

Розглянуто кримінально-правові ознаки безгосподарського використання земель. Зроблено акцент на встановленні ознак, які є передумовою для правильної кваліфікації вчиненого злочину та відмежування його від суміжних злочинів і правопорушень. При цьому зазначено, що безгосподарське використання земель, як і забруднення або псування земель та незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром земель), є екологічним злочином, відповідальність за вчинення якого передбачена розділом VIII «Злочини проти довкілля» Кримінального кодексу України. Норма про самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво входить до розділу VI «Злочини проти власності» КК України.

Ключові слова: безгосподарське використання земель, кримінально-правова характеристика, об'єктивні ознаки, суб'єктивні ознаки.

Hladkova, Y.O. and Tsvirkun, N.Y. (2016), "Features of criminal and legal characteristics of the elements of the corpus delicti of wasteful use of lands" ["Osoblyvosti kryminalno-pravovoi kharakterystyky oznak skladu zlochyynnoho bezghospodarskoho vykorystannia zemel"], *Pravo i Bezpeka*, No. 2, pp. 69–75.

Постановка проблеми. Україна має унікальні земельні ресурси та природно-кліматичні умови, сприятливі для підтримання високого рівня виробництва сільськогосподарської продукції. Проте доводиться констатувати, що негативне антропогенне навантаження на довкілля призвело до погіршення якісного стану земельних ресурсів, спостерігається стійка тенденція скорочення площ продуктивних сільськогосподарських угідь.

Безгосподарське використання земель тягне за собою порушення зв'язків у природі, які формувалися протягом тривалого часу, а також знижує продуктивність ґрунтів і придатність

землі для потреб суспільства. За даними Держкомзему, щорічні втрати гумусу в Україні через мінералізацію та ерозію ґрунтів внаслідок їх безгосподарського використання становлять 32–33 млн тонн (це 9 млрд грн збитків), а відсотковий зміст гумусу у ґрунті за останні 20 років зменшився майже удвічі¹. Безсумнівно,

¹ Бердніков Є. С. Виступ [заст. нач. Голов. упр. Держкомзему в Одес. обл.] на нараді з питань ефективності використання та охорони земель сільськогосподарського призначення в Одеській області : 27 трав. 2009 р. [Електронний ресурс] / Є. С. Бердніков. – Режим доступу: <http://gisupravlenie.at.ua/load/0-0-0-22-20>.